

VON PAPEN'İN TÜRKİYE BÜYÜKELÇİLİĞİ

Nurettin GÜLMEZ*

Ersin DEMİRCİ**

Öz

İkinci Dünya Savaşı henüz başlamadan önce Türkiye'ye büyükelçi göreviyle gelen Von Papen, yaklaşık olarak beş yıl boyunca bu görevini yerine getirmiştir. Her ne kadar başarılı bir geçmişe sahip olduğu için atandığı iddia edilse de, aslında başka önemli sebepler de vardır. Bunların belki de en başında geleni, önemli tecrübelerle sahip birisi olmasıdır. Diğer sebeplerden biri de, önemli bir coğrafyada yer alan Türkiye ile Almanya ilişkilerini olumlu bir seviyede tutabilecek belki de yegâne insandır. Yine Birinci Dünya Savaşı sırasında Orta Doğu bölgesinde ve Türkiye'de Von Papen'in görev almış olması en önemli etkenlerden biridir.

Çalışmanın amacı, biyografik bir eser ortaya koymaktan ziyade, Von Papen'in Türkiye'de görevli bulunduğu yıllarda yürütmüş olduğu faaliyetlerdir. Bu nedenle öncelikle Von Papen'in hayatı incelenmiş ve sonra elçilik yıllarına geçilmiştir. Elçilik yılları içerisinde Türk - İngiliz - Fransız ittifakının yapılmasını engellemek için yürüttüğü çalışmalar, Türk - Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması, Von Papen'e karşı girişilen suikast girişimi, Türkiye'nin Almanya ile olan siyasi ve diplomatik ilişkilerini kesmesi ve Von Papen'in Türkiye'den ayrılması araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Von Papen, Büyükelçilik, İkinci Dünya Savaşı, Türkiye.

Abstract

Yet the task before the Second World War from the Von Papen ambassador to Turkey, has fulfilled this role for nearly five years. Assigned to each claim to have a history of how successful the fact that although there are other important reasons. The beginning of the best of these is perhaps the most important is to have someone with experience. One of the other reasons the region is also an important level of positive relations with Turkey and Germany, perhaps the only man to hold. However, during the First World War in the Middle East and Turkey, Von Papen is one of the most important factors to be served.

The purpose of this study, rather than a biographical work reveals, Von Papen's officials during his years in Turkey are the activities that have been carried out. Therefore, first Von Papen's life has been examined and then passed to the embassy year. Embassy of the year in the Turkish - English - French alliance done to prevent the work undertaken, Turkish - German Non-Aggression Pact signing, Von Papen against the attempted assassination attempt in Turkey with Germany political and diplomatic relations cut and Von Papen Turkey 'the club has been investigated.

Key Words: Von Papen, Embassy, Ankara, Wor War II, Turkey.

* Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tari Anabilim Dalı öğretim üyesi.

** Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktora Öğrencisi (ersindemirci@ogr.cbu.edu.tr).

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren uyguladığı temel ilkesi olan ülke bütünlüğünün ve milli bağımsızlığının korunması gibi hayati konuları hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Bunların yanında Türkiye, dış politikada iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması ve hiçbir şekilde taviz ya da tavizler verilmemesi için de büyük gayretler sarf etmiştir. I. Dünya Savaşı başladığı tarihte (1 Eylül 1939) yukarıda bahsettiğimiz konulardan sapmamak amacıyla Türkiye, savaş dışında kalmayı tercih etmiştir. Böyle bir tercih, Türkiye'nin büyük devletler karşısında büyük bir problemle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. O problem de 6 yıl boyunca süren savaşta, Türkiye'nin büyük devletlere rağmen tarafsız kalmayı başarabilmek ve hiçbir devleti kendine düşman edinmemektir.

Türkiye tarafsızlığını sürdürmeyi savaş sırasında uygulamak için ne kadar çaba harcadıysa, büyük devletler de yanına çekebilmek için o kadar çaba harcamıştır. Ancak Almanya'nın, Türkiye'ye bu dönemdeki bakışını ve tutumunu ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü Von Papan gibi tecrübeli bir diplomatın büyükelçi olarak Türkiye'ye atanması, Almanya'nın Türkiye'ye olan özel ilgisini göstermektedir.

Von Papan; ABD'de görev yapmış, bir süre de olsa Almanya Başbakanlığı görevini üstlenmiş, Hitler Almanya'sında Viyana büyükelçiliği görevinde bulunmuş ve diplomasiyi iyi bilen birisidir. Böyle bir kariyere sahip birinin Türkiye gibi stratejik öneme sahip bir ülkeye büyükelçi olarak atanmasında, bulunduğu görevlerin önemli rol oynadığı bir gerçektir.

Von Papan'ın Türkiye elçiliği yıllarında Almanya'nın emirlerini ve isteklerini yerine getirmek için çalışması, Alman dış politikası açısından önemlidir. Çünkü Almanya Türkiye'ye özel bir konum atfediyordu. Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesini sağlamak istiyordu. Bu da olmazsa, en azından tarafsız kalmasını sağlamayı amaçlıyordu. Von Papan'ın işi, bütün bunları gerçekleştirmektir.

Von Papan'ın Türkiye'ye geldiği ilk günlerde, Türkiye'nin içinde bulunduğu durum belirsizliğini korumaktaydı. Çünkü Avrupa'daki askeri ve siyasi karışıklıklar karşısında Türkiye tedirginlik içerisindeydi. Von Papan de bu durumun farkında olarak Türk diplomatları ile arasını iyi tutmaya özen göstermekteydi ve sık sık onlarla iletişime geçmekten de geri durmamaktaydı. Türkiye'nin yönetim kademesiyle temasları ve gösterdiği yakınlık, ona birçok yönden fayda sağlamaktaydı. Bu fayda ise Türkiye'nin dış ilişkilerde izleyeceği politikalar hakkında doğrudan bilgi almasını sağlamaktaydı. Sahip olduğu özelliklerle Papan, diğer meslektaşlarına oranla daha avantajlı bir konumda yer almaktaydı.

Von Papen'in Hayatı

Von Papen, 29 Ekim 1879 tarihinde Vestfalya'da Verl şehrinde dünyaya gelmiştir¹. Ailesi gayet zengin olmakla birlikte Nisan 1891 yılında harp okuluna gitmeyi tercih etmişti. Teğmen olarak bir süvari alayında görev almıştır. Ancak aktif bir askeri görev yürütmemiştir. 1913 yılından 1915 yılına kadar Meksika'da askeri ataşelik, Birinci Dünya Savaşı'na girinceye kadar da Washington'daki Alman elçiliğinde askeri ateşe muaviniği görevini yürütmüştür².

Von Papen, Alman Genelkurmay Başkanlığı'nda da görev almıştır. Soylu bir aileden gelen ve fakat çok tanınmayan biriydi. Hannover'de görev yapmış ve ardından İngiltere'ye kısa bir ziyarette bulunmuştur. Buradayken at biniciliği ile ilgilenmiş ve sosyal hayatına daha fazla vakit ayırmıştır³.

1905 yılında Almanya'ya dönmüş ve Mayıs ayında Von Boch-Galhau'nun en küçük kızı ile evlenmiştir. Her ne kadar iyi ve nazik bir at binicisi olsa da, başarılı olamayan bir Katolik merkez politikacıydı. Amerika henüz I. Dünya Savaşı başlarında tarafsızlığını korumaktayken, Washington'da askeri ateşe olarak görev yaptığı sırada, köprülerin ve demiryollarının atılmasını planlayan bir sabotajın içerisinde olduğu iddiasıyla sınır dışı edilmiştir. Amerika'dan gönderilmesine sebep olan bu olay, onun ününe ün katmıştır⁴.

Papen, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve Amerika savaşa girmeden önce, 1916 yılında Almanya'ya dönmüştür⁵. Almanya'ya döndükten sonra, 1917 Haziran'ında Falkenhayn Askeri Birliği'ne subay olarak atanmıştır. Mezopotamya'ya subay olarak gönderilen Papen, İsrail ve Filistin'de General Allenby'nin ordularına karşı yapılan savaşlarda görev almıştır⁶. 1918 yılında da, Von Sanders komutasındaki Yıldırım Ordular Grubunda Kurmay Başkanlığı yapmıştır⁷. Bir süre İstanbul'da savaşın tüm şiddetine rağmen masa başında çalıştıktan sonra Filistin'e geçmiştir. Buraya geçmesindeki amaç ise, 7. Türk Ordusu ile Alman Asya Kolordusu'nun gelmesinden önceki hazırlıkları gerçekleştirmek ve Kudüs civarındaki savunma hattını düzenlemektir. Kudüs'ün düşmesinden sonra da, buradan kaçmak zorunda kalmıştır⁸. Banu El ile Mehmet Perinçek'in birlikte hazırladığı makalede ise Papen'in, Von Sanders'in ordusunda istihbarat subayı olarak görev aldığı belirtilmektedir⁹.

1 Ferda Kocaçimen, *İkinci Dünya Harbi'nin Meşhurları*, Akba Kitapevi, İstanbul, 1945, s.130.

2 Franz Von Papen, *Memoirs, Andre Deutsch*, London, 1952, ss.7-14.

3 Papen, *a.g.e.*, s. 9.

4 William L. Shirer, *Nazi İmparatorluğu I: Doğuşu, Yükselişi, Çöküşü*, İnkılap Yayınları, Ankara, 2002, s.216.

5 Banu El; Mehmet Perinçek, "Von Papen Suikastını Kim Düzenledi?", *Toplumsal Tarih*, S. 196, s.34.

6 Papen, *a.g.e.*, ss.68-74.

7 Kocaçimen, *a.g.e.*, s. 130.

8 Banu El, *Franz Von Papen'in Ankara'daki Büyükelçilik Yılları*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006, s.33.

9 Banu El; Mehmet Perinçek, "Von Papen Suikastını Kim Düzenledi?", *Toplumsal Tarih*, S.196, s. 34.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Papen Almanya'ya dönmüştür. Alman Katolik Partisi'nin en nüfuzlu üyelerinden olan Papen, 1921 yılından 1932 yılına kadar Prusya Diyet Meclisi'nde milletvekillik yapmıştır¹⁰.

1 Haziran 1932 günü Von Papen, General Von Shleicher tarafından bir hayli yaşlı olan cumhurbaşkanına kabul ettirilerek, Almanya Başbakanı olmuştur. Paul Von Hindenburg, zaten zor durumda olan cumhuriyetin kaderini, Shleicher'in tavsiyesine uyarak hırslı, lüzumundan fazla falso yapan ve bir o kadar da entrikacı birine, yani Papen'e terk etmiştir¹¹. Papen, hükümeti döneminde ilk başlarda Nazileri, yani "yeni sağ"ı kontrol etmeye çalıştıysa da, Nazi Partisi'nin parçalara ayrılamayacağını anladıktan sonra, Naziler üzerindeki baskısını artırmak için "geleneksel sağ"ı yönelmiş ve taktik değiştirmiştir¹².

Papen başbakan olduktan sonra, 9 Temmuz 1932 tarihinde sona eren Lozan Konferansı'nda, Almanya'yı temsil etmiştir. İlk olarak 15 Haziran'da Lozan'a geldikten sonra basın temsilcileri ve ardından da Fransa başbakanı ile görüşmüştür¹³. Her ne kadar konferans sırasında Almanya için faydalı olmaya çalıştıysa da, İngiliz ve Fransız isteklerine karşı çok fazla direnç gösterememiştir. Lozan Konferansı'nda Almanya'nın savaş suçlusu olarak kabul edilmesini önleyememiş, ancak 7 milyar civarındaki savaş tazminatı isteğini 3 milyar gibi bir rakama indirebilmiştir. Lozan Konferansı bittiğinde ortaya çıkan manzara ilginçtir. Çünkü Almanya üzerinde kurulmaya çalışılan baskı, Hitler'in iktidara gelişini hızlandırmış ve belki de II. Dünya Savaşı'nın en önemli sebebi olmuştur¹⁴.

Papen, başbakanlığı döneminde, cumhuriyeti toparlamak için başa geçirildiğini hatırlamıyor gibi hareket etmiştir. Çünkü kavga ve kanın yaygın olduğu, sokak kavgalarının önünün alınamadığı bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Buna sebep olan olay da, Reichstag'ı, Hitler'e verdiği sözü yerine getirerek dağıtmasıdır. Ancak olaylar bahsedilen boyuta ulaştığında da, bütün siyasi partiler iç savaşın önüne geçmek için hükümetin acil önlem almasını istemiş, o da iki yoldan tedbir almayı seçmiştir:

31 Temmuz 1932 günü yapılacak seçimler öncesi bütün siyasi gösterileri yasaklamıştır. Böylece demokratik haklar rafa kaldırılmıştır.

Prusya hükümetini dağıtarak kendisini, Prusya'nın Almanya temsilcisi ilan etmiştir¹⁵.

31 Temmuz seçimlerinde Nazi Partisi, 13.745.000 oy kazanarak Reichstag'ta 230 sandalye kazanmayı başarmıştır. Böylece parlamentonun en

10 Kocaçimen, *a.g.e.*, s. 130.

11 Shirer, *a.g.e.*, s. 216.

12 Geleneksel sağdan kastımız Papen ve Hindenburg'un politik anlayışıdır. Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihi'nden Kesitler (1789 - 1980)*, Dost Yayınları, Ankara, 2004, s.236.

13 Papen, *a.g.e.*, ss.172-185.

14 El, *a.g.t.*, s.33.

15 Shirer, *a.g.e.*, s.217.

güçlü partisi olmuştur. Ancak bu noktadan sonra Papen'e yol görünmüştür. Çünkü ülkenin ve devletin tam kontrolünü isteyen Hitler, cumhurbaşkanı ile birkaç defa görüşerek, bu isteğini dile getirmiştir. Bundan sonrada Papen, her ne kadar kızgın ve hırsından bembeyaza döndüyse de, parlamentoya giderek dağıtma kararını onaylatmıştır. Sonuç olarak Papen'in kurduğu hükümet devrilmiştir ve "çıktırıldım olan Papen alay konusu olmuştur"¹⁶.

1933 yılında Hindenburg'un isteği üzerine devletin yönetimini Hitler'e bıraktıktan sonra da, hükümette görev almaya devam etmiştir¹⁷. Her ne kadar eskisi gibi önemli bir makamda oturmasa da, başbakan yardımcılığını üstlenmiştir. Hitler ile olan bağıını güçlü tutmayı sürdürmüş, Temmuz 1933'te de, Vatikan'ın yolunu tutmuştur¹⁸. Papa ile görüşen Papen, yapmış olduğu müzakereler sonucunda, Almanya ile Vatikan arasında, Temmuz 1933 Konkordası'nın imzalanmasını sağlamıştır.

Hitler'in Büyükelçisi ve Fevkalade Murahhası olarak, 15 Ağustos 1934 günü Viyana'ya ulaşmıştır. Papen Viyana'ya vardığında halkın Almanya tarafından işgal edilme korkusuyla üzgün olduğunu görmüş, sokakların boş olduğunu ve güvenlik önlemlerinin alındığını fark etmiştir. Viyana'daki görevi ise, Almanya'nın Avusturya'yı sınırlarına katmak için zorlamada bulunmayacağını, Avusturya hükümetine bildirmektir¹⁹. Bundan sonraki görev yeri ise, Türkiye olacaktır.

Von Papen'in Türkiye Elçiliği Yılları

7 Nisan 1939'de İtalya'nın Arnavutluk'u işgal ettiği gün, Joachim Von Ribbentrop tarafından Von Papen²⁰, Türkiye'ye büyükelçi olarak atanmıştır.²¹ Von Papen'in Türkiye macerası, böylece başlamıştır. Yani Hitler'e Papen'i öneren Hariciye Nazırı olan Von Ribbentrop olmuştur. Hitler de, bu tavsiyeye uyararak Papen'i Türkiye'ye Almanya elçisi olarak atamıştır.²²

Bu olaydan birkaç gün sonra ise Türkiye'den bir heyet, 15 Nisan 1939 günü, Hitler'in 50. yaş gününü kutlamak üzere Almanya'ya hareket etmiştir.²³

Hitler'in Papen'i Ankara'ya ataması ile ilgili haberlerin başlığında,

16 A.g.e., 218-225; Papen'in görevi bırakmaya çoktan hazırlandığına dair bilgiler de vardır, bilgi için bakınız: Lee, a.g.e., s.236.

17 Papen, a.g.e., ss.188-189-213.

18 Kocaçimen a.g.e., s.130.

19 Papen, a.g.e., ss.350-351.

20 A.g.e., ss.445-446.

21 Cemil Koçak tarafından aktarılan bilgilere göre, Papen'e Ribbentrop tarafından bu görev üç kez önerilmesine rağmen ikisini reddetmiş ve ancak üçüncüsünde kabul etmiştir. Cemil Koçak, *Türk - Alman İlişkileri*, TTK yayınları, Ankara, 1991, s.139.

22 *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1939, s.1.

23 Heyete Nafia Vekili General Ali Fuat Cebesoy, Emekli General Mebus Pertev, Asım Gündüz, Falih Rıfki Atay, Hüseyin Cahit ve Necmettin Sadak dahil edilmiştir. *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1939.

İngiliz gazeteleri, “*Trouble Shooter*” (Sorun Giderici) deyimini kullanmış ve kendisinden emektar diye bahsetmişlerdir²⁴.

Ayrıca daha 1938 Mart’ında yabancı gazeteler, Papen’in Türkiye’ye büyükelçi olarak atanacağı söylentilerini haber yapmıştır. New York Times, Anadolu Ajansı’na dayandırarak verdiği haberinde, *bilginin henüz doğrulanmadığını, ancak politik çevrelerde söylentilere neden olduğunu yazmıştır*²⁵.

Von Papen’in Birinci Dünya Savaşı sırasında Atatürk ile karşılaşmışlığı da vardı. 1938 yılında elçi olarak atanma girişimi, Atatürk tarafından geri çevrilmiştir. Çünkü Atatürk, istihbarat subayı olarak görev yaptığı dönemden onu, biraz da olsa tanımaktaydı. Atatürk’ün aklında, Papen’le ilgili iyi izlenimler bulunmamaktaydı. Çünkü Papen bir istihbaratçıydı ve bugünlerde uğraştığı işler hakkında Atatürk’ün net bilgisi yoktu. Ayrıca Papen’in Türkiye’ye büyükelçi olarak atanmaya çalışıldığı ilk zaman, Hitler’in Avusturya’yı işgal ettiği günlere rastlamaktadır. Atatürk gibi ileri görüşlü bir lider, her iki nedeni aynı anda değerlendirerek, Von Papen gibi bir ismi geri çevirmiştir²⁶.

Öte yandan Papen, Türkiye elçiliğinin uzun süre kabul görmediğine dair söylentileri reddetmektedir²⁷.

Papen, Türkiye’ye hareketinden önce Türkiye’yi endişelendiren sorunların olduğunu farkındaydı. Bunların başında İtalya’nın Arnavutluk’u işgali ve İtalya’nın saldırgan tutumu geliyordu. Geçmişten beri süregelen İtalya’nın Akdeniz’e yönelik hedeflerinin olması, bu işgali, Türkiye’nin kendisine yönelik bir tehdit olarak görmesine neden olmuştu²⁸. Yani Papen, sorunları bilerek yola çıkmıştı ve zor bir görev onu beklemekteydi.

Yaklaşık bir hafta sonra da Papen önce İstanbul’a gelmiş ve ardından da akşam ekspresiyle Ankara’ya hareket etmiştir²⁹. Ankara’ya ulaştığında da kendisini, Hariciye Hususi Kalem Müdürü karşılamış ve Şükrü Saraçoğlu adına bir buket çiçek vermiştir³⁰. 29 Nisan 1939 günü sabah saatlerinde de, itimatnamesini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye takdim etmiştir³¹.

Papen’in Türkiye’ye geldiği günlerde Türk-Alman ticaret görüşmeleri devam ediyordu. Almanya, Polonya’yı da işgal etmişti. Almanya ile Sovyet Rusya ticaret anlaşması imzaladığı için de, Türkiye ile olan ticaretini durdurmuştu. Bu anlaşmadan sonra Almanya, her ne kadar hammadde konusunda çok fazla sıkıntı çekmese de, Türkiye’nin tavrı konusunda rahat değildi. Ticari ve siyasi nedenlerle Türkiye ile olan ticari ilişkilerini sürdürmek istiyordu³².

24 *The Sun*, 19 Nisan 1939, s.1.

25 *New York Times*, 28 Mart 1938, s.1.

26 El; Perinçek, *a.g.m.*, s.34.

27 Koçak, *a.g.e.*, s.139.

28 Koçak, *a.g.e.*, s.140.

29 *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1939, s.1.

30 *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1939, s.1.

31 *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1939, s.1.

32 Koçak, *a.g.e.*, s.s.150-151.

Ancak Türkiye, Alman-Sovyet yakınlaşmasından dolayı kuşkuya kapılmaya başlamıştır³³. Türkiye, Avrupa'da başlayan kavganın gittikçe şiddetlendiği bir ortamda, Sovyetlerden uzaklaşmayı tercih etmiştir. Türkiye, bu dönemde Almanya'dan da, uzaklaşma eğilimi göstermiştir. Fakat Şükrü Saraçoğlu ile Ağustos 1939'da yaptığı görüşmelerden sonra Papen, Türkiye'nin Almanya ile olan ticari ilişkileri sürdürmek istediğini söylemiştir. Bu görüşmede Saraçoğlu da, Türkiye'nin tarafsız kalacağını belirtmiştir³⁴. Böylece Alman-Sovyet yakınlaşmasının ortaya çıkardığı, Almanya ile Türkiye arasındaki buzlar, erimeye başlamıştır.

Türkiye, savaş sırasında her devlet için önemli bir konumdaydı. Türkiye'nin böyle önemli bir konumda yer alması, bütün devletlerin istihbarat örgütlerinin de Türkiye'ye yönelmesine neden olmuştur. Bütün devletler Türkiye'nin savaşta nasıl bir politika izleyeceğini merak ederken, gerekli bilgilere ulaşmak için de istihbarat örgütlerini harekete geçirmişlerdir. İstanbul ve Ankara caddeleri, her ülkeden istihbaratçının kol gezdiği ve hayati öneme sahip bilgi ve belgelere ulaşmak için büyük bir mücadele ettiği yerlerdi. Bu dönemde diplomasi açısından da Türkiye, vazgeçilmez bir ülkeydi³⁵.

Portekiz, İsviçre ve İsviçre gibi tarafsız kalmayı başarabilen birçok ülke, istihbaratçıların mücadele alanı haline gelmiş, Türkiye, Ortadoğu ile Avrupa arasında bir geçit alanı olması nedeniyle istihbarat örgütlerinin merkezi olmuştur. Ankara, bu dönemde diplomatik kamp olarak adlandırılırken, yaklaşık olarak 17 istihbarat örgütü de, Türkiye'de adeta kamp kurmuştur³⁶. Almanya, bu dönemde en etkili istihbarat ağını Türkiye'de tesis etmiştir. Von Papen gibi diplomasiyi ve diplomasi oyunlarını iyi bilen birinin, Almanya tarafından Türkiye'ye büyükelçi olarak atanması da çok şaşırtıcı olmasa gerekir.

Papen'in Türkiye'yi tercih etmesinde, Türklerle ilgili hatıralarının işe yarayacağını düşünmesinin etkili olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz. Çünkü Papen, Türkiye'deki elçilik yıllarında eski hatıralarının işine yaradığını belirtmektedir. Papen, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk ordusunun savunma yeteneğine hayran kalmış ve Türk asker ya da devlet adamlarıyla birlikte yürüttüğü ilişkilerinden edindiği tecrübeler, onun Ankara yıllarında en iyi yardımcısı olmuştur³⁷.

Papen Ankara'ya geldiği günlerde Saraçoğlu ile bir görüşme yaparak, Almanya'nın Türkiye'nin tarafsız kalma politikalarını kabul edebileceğini ve bu politikalarına destek vereceğini açıklamıştır. Ancak tarafsızlık politikasından sapma olması durumunda da, bunun ciddi sonuçlar doğuracağını, uyarılarına eklemiştir.

33 *Documents Of German Foreign Policy (1918-1939)*, Series D (1937-1945), Vol.VII, United States Government Printing Office, Washington, 1956, No: 219, s.233.

34 *D.G.F.P.*, Vol:VII, No: 247, s.260.

35 *El - Perinçek, a.g.m.*, s.35.

36 *A.g.m.*, s.35.

37 *Von Papen, Memoirs*, Andre Deutsch, London, 1952, s.68.

Saraçoğlu ise, Arnavutluk işgalinin Türkiye tarafından stratejik açıdan değerlendirildiğini, ancak Türkiye'nin İtalya'nın Akdeniz'e yönelik hedeflerinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Görüşmenin devamında Papen, Türkiye'nin görüşlerini daha açık ifade etmesini istediğinde de Saraçoğlu, Türkiye'nin Almanya'ya karşı dostça yaklaştığını, İngiltere ve Sovyet Rusya ile yazılı olarak hiçbir öneri üzerinde görüşme olmadığını söylemiştir. Devamında ise, İngiltere ya da Sovyet Rusya ile İtalya ve Almanya tarafından oluşturulabilecek Balkan İttifakı'na karşı veya Akdeniz'de çıkabilecek askeri bir eyleme karşı ne gibi tedbirler alınabileceğini sormuştur. Papen, bu konuda bir açıklama için henüz erken olduğu cevabını vermiştir³⁸.

Papen, Türkiye'nin İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ile tedirgin olduğunu bildiği için bir öneride bulunmuştur. Papen'in önerisine göre Mussolini, bizzat açıklama yaparak, Türkiye üzerinde herhangi bir emeli olmadığı yönünde garanti verilebilirdi. Ancak Berlin, hem böyle bir açıklamaya çok sıcak bakmamakta ve hem de Türkiye'nin endişe ve korkularının bu şekilde giderilemeyeceğine inanmaktadır. Bu yüzden de Almanya, Türk dış politikasının temel eksenden sapmaya başlamasının önüne geçilemeyeceğini düşünmektedir. Çünkü Türkiye'nin endişeleri böyle bir açıklamayla giderilemeyecek kadar derindir. Her ne kadar öneriye sıcak bakılmasa da, Weizsaecker tarafından, Almanya'nın Roma Büyükelçisi Meckensen'den önerinin Mussolini'ye iletilmesi istenmiştir.³⁹ Mackensen 2 Mayıs 1939 tarihli raporunda; açıklama yapılması ile ilgili olarak, böyle bir açıklamanın belki işe yarayabileceğini, ancak Türkiye'nin tutumunda çok küçük bir değişiklik yapacağını yazmıştır. Ayrıca Türkiye'nin duyduğu endişelerin Almanya tarafından da paylaşıldığını hissettiğini eklemiştir⁴⁰.

Türkiye'nin endişeleri, İnönü ile Papen arasında bir saat süren bir görüşmeye de yansımıştır. İnönü, İtalya'nın Almanya ile yakınlaşmasının ve İtalya'nın Akdeniz'e olan ilgisinin rahatsızlık uyandırdığını söylemiştir. Papen'in barışın korunacağını söylemesi, biraz sözde güvence olarak görülmüştür. Nedeni ise, benzer şeyleri İtalya da söylediği halde Arnavutluk'ta yaptıklarıdır. Papen, İtalya'nın yaptıklarının Almanya tarafından desteklenmediğini belirtmiştir. İnönü, İngiltere ve Fransa ile olan görüşmelerin henüz bir sonuca varmadığını söyledikten sonra, bu konu ile ilgili bir bildirme yayınlanacağını da Papen'e bildirmiştir⁴¹.

Almanya'nın Roma Büyükelçisi Mackensen'nin raporu hakkında Papen'e Weizsaecker bir bilgi notu göndermiştir. Mussolini'nin açıklama yapmasının Türkiye'nin duruşunu etkilemeyeceğinin belirtildiği bu bilgi notunda, Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmelerde, Türkiye'nin bir hayli ilerleme kaydettiği de

38 Koçak, *a.g.e.*, s.s.143-144.

39 *Documents Of German Foreign Policy (1918-1939)*, Series D (1937-1945), Vol.VI, United States Government Printing Office, Washington, 1956, Vol: VI, No: 286, s.362.

40 *D.G.F.P.*, Vol: VI, No: 303, s.395.

41 *D.G.F.P.*, Vo: VI, No: 288, s.364.

yer almıştır. Berlin'e göre, Türkiye'nin bu görüşmelerde kaydettiği ilerlemeden geri adım atması olanaksızdır. O yüzden Papen, Türkiye'yi, Almanya karşısında yer almaya doğru yöneldiği konusunda uyarmalıdır⁴².

Papen, 2 Mayıs 1939 günü Başbakan Refik Saydam ile görüştüktan sonra Berlin'e gönderdiği raporunda, Türk - İngiliz yakınlaşmasının temelinde İtalya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin olumsuz seyretmesinin olduğunu belirtmiştir. İtalya'nın 1926 yılından beri süregelen yayılcılığının ve Türkiye'nin savunma sanayisine ayrılan bütçenin, Türk ekonomisine ağır yük getirdiğinin altını çizen Refik Saydam, Türk ekonomisi için böyle bir durumun sürekli devam etmesinin mümkün olmadığını bildirmiştir. Saraçoğlu ile de aynı gün görüşen Papen, Türk - İtalyan ilişkilerinin içinde bulunduğu karışık durum hakkında bilgiler almayı başarmıştır.

Türkiye, İtalya'dan uzun yıllardır dostça olmayan davranışlar görmüştü. Arnavutluk sınırları içerisinde bulunan 70 bin İtalyan askeri ve ağır topçu birlikleri de, bu endişeyi artırmaktaydı.

Ancak Papen'e göre Saraçoğlu, İtalya'nın savaş ilan etmeyeceği kanısındaydı. Bu yüzden Almanya, İtalya'nın savaşa gireceğinden emin olmalıydı⁴³. Ancak Papen, Türk - İngiliz yakınlaşmasının önlenmesi için İtalya'nın Türkiye'yi rahatlatıcı açıklamalar yapması gerektiğini bir kez daha yinedikten sonra, İtalya'nın da Arnavutluk'taki askeri varlığını sınırlandırmasını zorunlu görmekteydi. Çünkü Türkiye, Boğazlar üzerine yapılacak olası saldırının denizden değil, karadan yapılacağını biliyordu ve Balkanlar Türkiye'nin güvenliği için önemliydi⁴⁴.

Almanya, Türk - İngiliz deklarasyonunun tamamlandığı haberini aldıktan sonra telaşa kapılmış, engel olmak için Türkiye'yi tehditte bile bulunmuştur. Von Papen, deklarasyondan geri dönülmesi gerektiğini ve deklarasyonun savaş ihtimalini yüzde 40 - 60 oranında arttıracığını söylemekten de çekinmemiştir. Ayrıca Almanya'nın Türkiye ile olan ticari ilişkilerini sonlandıracağı tehdidini yöneltmiş ve Almanya'nın Türkiye'ye verdiği garantiyi tekrar yinelemiştir. Ancak bu çabaları boşa çıkmıştır⁴⁵.

12 Mayıs 1939 tarihinde ilan edilen Türk - İngiliz Ortak Deklarasyonu'na⁴⁶ kadar Papen, Türkiye ile olan ilişkilerini, Türk - İngiliz Antlaşmasının hazırlanması yönündeki gelişmeler ekseninde sürdürmüştür. Çünkü Almanya hükümeti, Türkiye'nin İngilizlerle yakınlaşmasının, Türk hükümetinin sürdürdüğü denge

42 Koçak, *a.g.e.*, s.147.

43 *D.G.F.P.*, Vol: VI, No: 315, s.408.

44 Koçak, *a.g.e.*, s.s.148-149; ayrıca Papen'in acil koduyla geçtiği raporu için bakınız: *D.G.F.P.*, Vol: VI, No: 333, s.430.

45 Fahir Armaoğlu, İsmail Soysal, "Türkiye'nin Hitler Almanya'sı ile İlişkileri (1933 - 1941)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.300.

46 Antlaşma metni için bakınız: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920 - 1945)*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s.600.

politikasında bir sapma olarak görmüştür. Papan, antlaşmanın açıklanması için Ciano ile Ribbentrop arasındaki görüşmenin sonucunun beklenmesini, Numan Menemencioğlu'ndan bizzat rica etmiştir. Papan'e göre, İtalya'nın Akdeniz'i ve Boğazları tehdit etmesinin Türkiye'yi endişelendirmesinden dolayı, Ciano - Ribbentrop görüşmesinde Papan'in daha önceki önerileri ele alınmıştır. Bu yüzden görüşmenin sonucunun beklenmesini rica etmiştir. Menemencioğlu ise, antlaşmanın en küçük ayrıntısının bile hazırlandığını, ancak ilan tarihinin henüz kesinleşmediğini bildirmiştir. Papan, antlaşmanın açıklanmasının, psikolojik olarak olumsuz sonuçlar doğuracağını söylemeyi de ihmal etmemiştir.

Ancak Menemencioğlu, Papan'e, son gelişmelerin Türk - İngiliz antlaşmasını zorunlu kıldığını, Türkiye'nin fazla seçeneğinin kalmadığını belirtmiştir. Ayrıca Menemencioğlu, Papan'in önerilerinin Türk - İtalyan ilişkilerinin düzelmesini sağlayamayacağını ve böyle bir güvensizlik ortamında İtalya'nın açıklamalarının işe yaramayacağını söylemiştir. Gerçekten de Papan'e önceden Ribbentrop tarafından gönderilen raporlarda da, önerilerin Türkiye üzerinde etkili olamayacağı söylenmiştir. Zaten Türk tarafı, Papan'e, İtalya'ya duyulan güvensizliğin kolay geçmeyeceğini belirtmiştir⁴⁷.

Papan, Türk-İngiliz görüşmelerinin olumlu sonuçlanmasını engellemeye çalıştıysa da, diplomatik çabaları sonuçsuz kalmıştır. Gerçi Türk - İngiliz Deklarasyonu, kesinleşmiş bir ittifak antlaşması değildi. O nedenle Papan, bundan sonra bütün enerjisini, ittifak antlaşmasının imzalanmasını önlemek için harcamıştır. Türkiye, Almanya'dan her ne kadar olumsuz bir tepki bekliyordusa da, bu tepki, makul denebilecek bir seviyede kalmıştır⁴⁸.

Papan'in yakınlaşmayı engellemedeki başarısızlığı, belki de Türkiye'ye geç atanmasındaydı. Papan'e göre geç atanması ile ilgili olarak, kabahatin kendi hükümetinde olduğunu ve İngilizlerle Türkiye'nin anlaşmasıyla Almanlar için elzem olan krom gibi savunma sanayisinin vazgeçilmez olan malzemelerinin İngiltere'ye verilmesinin Almanya'ya vurulmuş bir darbe olduğunu vurgulamıştır⁴⁹.

Papan, deklarasyonun yayınlanmasının ardından gelişen süreç içerisinde, eski iddialarına ve önerilerine devam etmiştir. Ancak Papan'e göre Türkiye artık tarafsızlık politikasından sapmaya başlamıştı ve bunun nedeni İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlarda ortaya çıkardığı tehlikeli durumun devam etmesinde gizliydi. Papan'in Mayıs ortalarından Haziran başlarına kadar süren Almanya'daki günlerinde de, Türkiye'nin Müttefik Grubu ile ittifak yaptığının altını çizdikten sonra, Doğu Akdeniz'deki güç dengesinin artık önemli ölçüde değiştiğini belirtmiştir. Değişen durum karşısında Mihver'in yani Almanya ve İtalya'nın ortak bir koordinasyonla önlemler almaya başlamasını önermiştir.

47 Koçak, *a.g.e.*, s.152.

48 *A.g.e.*, s.153.

49 Yasemin Doğaner, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Nazi Propagandası (Emniyet Raporlarına Göre)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, Ankara, 2012, s.69.

Yine Papen'e göre Türkiye, Mihver karşısında savaşa katılabilecek durumdadır. Türkiye'nin eski tarafsızlık politikasına tekrar döndürülmesi gerekmektedir. Son olarak da İtalya ve Almanya'nın Türkiye'ye güvence vermesi gereklidir. Bu güvence verilirse Türkiye'nin, artık İngiltere ile ittifak antlaşması görüşmelerine devam etmek için bir nedeni kalmayacaktır⁵⁰.

Haziran başlarında Türkiye'ye döndükten sonra Papen, Saraçoğlu ve Menemencioğlu ile görüşmüştür. Bu günlerde Türk basınında Almanya ile ilgili eleştirilerin olmasından dolayı Papen, endişelerini bildirmiş ve konuyla ilgilenileceği sözünü almıştır. Görüşmelerinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Balkanlarda kendi güvenliğini zedeleyecek hareketlere karşı duracağı ve bu bölgelerin dışında tarafsız kalacağı bilgisini almıştır⁵¹. Nitekim daha 5 Haziran'da Hamdi Arpağ, Weizsaecker ile görüştüğünde de, benzer konular gündeme gelmiş, özellikle Türk - Alman basını arasındaki gerginliğin ülkeler arası ilişkileri olumsuz etkilediğinden şikâyet etmiştir. Ayrıca Arpağ, İtalya'nın durumundan şikâyetini belirterek, Türkiye'nin tarafsızlığını Almanya karşısında koruyacağını da eklemiştir.

8 Haziran'daki Ribbentrop ile Hamdi Arpağ arasındaki görüşmede ise, Ribbentrop, Mussolini ile görüştüğünü ve İtalya'nın Türkiye'den hiçbir talebi olmadığını söylemiştir⁵². Ancak Türkiye, Papen ile Türk diplomatları arasında veya Hamdi Arpağ ile Alman diplomatları arasındaki görüşmelere rağmen, güvenliği konusunda hala İtalya'nın tehdit oluşturduğunu göz önünde tutmaya devam etmiştir.

Türk - İngiliz Deklarasyonu, şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde Almanya ve özellikle İtalya cephesinde hoş karşılanmamıştır. Sovyet Rusya cephesinde ise, bir bakıma iyi karşılanmıştır. Bugünlerde Türkiye'ye gelen Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Yardımcısı Potemkin de, Türkiye'yi Sovyetlere yakınlaştırmak için çaba harcıyordu. Her ne kadar Alman - Sovyet antlaşması Türkiye'yi kuşkuya düşürdüye de, Türk - Sovyet ittifakı için Türk tarafında hala ümit vardı. Sovyet Büyükelçisi ile Ankara'da özel bir antlaşma tasarısı hazırlanmıştır. Bu yüzden de Dışişleri Bakanı 15 Eylül'de Moskova'ya davet edilmiş ve 26 Eylül'de de Saraçoğlu - Molotov görüşmeleri başlamıştır. Ancak Ribbentrop'un Moskova'ya gelmesi üzerine görüşmeler kesintiye uğramıştır. Fakat Sovyet Rusya, beklenmedik önerilerle Türkiye'yi zora sokmayı düşündüye de, Saraçoğlu, Stalin'in önerilerini Türkiye'ye danışmadan reddetmiştir⁵³.

Von Papen, Türkiye'ye geldikten sonra temel hedefine Sovyetler Birliği'ni koymuştur. Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki emellerini, Sovyet tehdidi olarak gördüğünü Türkiye'ye sürekli anlatan Von Papen, faaliyetlerini de bu

50 Koçak, *a.g.e.*, ss.155-156.

51 El, *a.g.e.*, s.125.

52 Koçak, *a.g.e.*, s.157.

53 Soysal, *a.g.e.*, ss.601-602-603.

konuda yoğunlaştırmıştır⁵⁴. Fakat bu defa, 23 Ağustos 1939 günü Alman – Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması, Türkiye'yi endişeye sürüklemiştir. Berlin'in Sovyetlere yakınlaşması, Türkiye'nin Batı'ya yakınlaşması için yeni bir etki yaratmıştır⁵⁵. Türkiye'de şaşkıncı denebilecek bir etki yaratan Pakt, Türk dış politikası için de, yeni bir evrenin başlangıcı olmuştur⁵⁶. Papen de, gelişen olayların dengeyi Mihver lehine çevirdiğini Türkiye'ye anlatmak için işe koyulmuştur.

İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Palaret, 25 Ağustos'ta bir rivayetin kendisine ulaştığını, rivayete göre Alman – Sovyet Paktı'nın, Ankara'da Von Papen tarafından kurgulanmış olduğunu ve Pakt'ın yan bir antlaşmasına imza atan Türkiye'nin, Batı cephesine ihanet ederek Almanya'nın yanında yer aldığını bildirilmiştir. Bunun üzerine de İngiltere, Türk – İngiliz dostluğuna bağlı kaldığını ve bu antlaşmanın Akdeniz politikasının temeli olduğunu, Türkiye'ye açık bir şekilde bildirmiştir⁵⁷.

Von Papen, 24 Ağustos günü, yani Pakt'ın imzalanmasından bir gün sonra Saraçoğlu ve 26 Ağustos günü de İnönü ile görüşmüştür. Yeni durumu ve etkilerinin neler olacağını izahını görüşmelerde gündeme getiren Papen, Türkiye'nin eski tarafsızlık ilkesini yeniden gözden geçirmesini istemiştir. Papen'e göre bu pakt, Türk dış politikasında olası bir yön değişikliğini mümkün hale getirmiştir. İnönü, Alman – Sovyet yakınlaşmasından çok etkilenmiştir. İnönü, Papen'e doğrudan Türkiye'nin kendi menfaatini gözettiğini açıklamıştır. Papen ise, Türkiye'nin kesinlikle tarafsızlığını devam ettirmesi gerektiğinde ısrar etmiştir. İnönü de, Türk hükümetinin Akdeniz'de geriye dönüşü olmayacak bir ittifaka dâhil olmayacağını, Balkanlar'da Almanya ve İtalya'nın İngiltere ile Polonya üzerinde çatışması halinde, Balkan Paktı'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getirmekten de geri durmayacağını söylemiştir⁵⁸.

1 Eylül 1939 günü Almanya'nın Polonya'yı işgale başlaması karşısında Polonya yalnız kalmış ve Müttefikler garantiler vermelerine rağmen yardıma gidememiştir⁵⁹. Polonya fazla direnç göstermeden teslim olduktan sonra Türkiye – Almanya ilişkileri de etkilenmiştir. Örneğin bugünlerde Türkiye'deki Almanların ülkelerine dönmesi gerektiğine dair karar, Almanya Büyükelçiliği tarafından Türkiye'deki Almanlara bir mektupla bildirilmiştir. Dâhiliye Vekâleti de, konu hakkında hükümeti hemen bilgilendirmiştir⁶⁰.

54 El - Perinçek, *a.g.m.* s.37.

55 Koçak, *a.g.e.*, s.168.

56 Ahmet Şükrü Esmer - Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, C.I, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996, s.140.

57 Selim Deringil, *Denge Oyunu (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, ss.85-86.

58 Koçak, *a.g.e.*, s.169.

59 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, C.I, Ankara, 1991, s.361.

60 El, *a.g.t.*, s.127.

Daha öncede bahsedildiği gibi Saraçoğlu, Moskova'ya gittiye de, bir sonuç alamadan Türkiye'ye dönmüştür. Sovyet Rusya'nın istekleri o kadar Türkiye'yi rahatsız ediciydi ki, Saraçoğlu, hükümete bile bildirmeden Sovyet isteklerini reddetmiştir. Sovyetlerin, Boğazların müdafaasını müşterek hale getirmek istemesi ve sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletlere Boğazlardan geçiş hakkı verilmesi gibi isteklerle Saraçoğlu'nun karşısına çıkması, görüşmelerin sonunu getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye, İngiltere ve Fransa ile savaşa neden olmayacak bir madde içeren bir pakt imzalamak istediği zaman, zaten her iki taraf için de paktın anlamı kalmamıştı⁶¹.

Saraçoğlu daha yoldayken, 19 Ekimde, Türk - İngiliz - Fransız askeri ittifakı imzalanmıştır⁶². Türkiye artık Sovyetlerden uzaklaşmış olmasından dolayı, İngiltere ve Fransa ile imza edilen ekli bir protokole, paktın Sovyetler ile harbe sebep olmayacağı yönünde bir garanti de koydurmuştur. Ancak Türkiye, her ne kadar Sovyetler karşısında tedirgin olsa da, Sovyetlerle Türkiye'nin ilişkileri bu dönemde normal seyrinde ilerlemiştir⁶³.

Türk - Alman Saldırmazlık Antlaşması

1940 sonlarına doğru Türkiye tarafında, endişelerin iyice arttığı söylenebilir. Çünkü İtalya'nın Yunanistan'a saldırması, Balkanlar üzerinde yeni gelişmelere neden olmuştur. İtalya'nın saldırısı, Türkiye'nin Balkan Antantı'ndan dolayı, Yunanistan'a verdiği garantiyi yerine getirmesini gerektiriyordu. Yani Türkiye, Yunanistan'ın yanında savaşa girmeliydi. Ancak Türkiye, savaşa girmedi. İtalya'nın da beklentisi buydu. Almanya ise, işi daha ileri taşıyordu. Papen, bugünlerde, "Hitler, Balkanları yeni bir düzene sokmaya karar verdi." diyerek Türk Hükümeti'nin endişelerini gidermeye çalışıyordu. Buna karşılık Türkiye, İtalya'nın Selanik'e inmesi veya Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırması durumunda savaşa dâhil olacağını açıklıyordu⁶⁴.

1 Mart 1941 günü Bulgaristan, Almanya-İtalya-Japonya arasındaki Üçlü Pakt'a katıldığını resmen açıklamıştır. Artık Bulgaristan'ın topraklarının zorla kullanılmasına gerek yoktu. Bulgaristan kendiliğinden dostuna geçiş için topraklarını açabilecekti. Bu olaydan 3 gün sonra yani 4 Mart 1941 günü Von Papen, İnönü'yü ziyaret etmiş ve Hitler'in 28 Nisan tarihli mesajını getirmiştir. Hitler mesajında, Bulgaristan'ın, İngiltere'ye karşı güvenliği sağlamak için kullanılacağını belirtmekte, Almanya'nın Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı hiçbir şekilde saldırıda bulunmayacağını yazmaktaydı. İnönü de görüşmede, "...Türkiye'nin Almanya ile savaşa tutuşmamak için elinden

61 Ahmet Şükrü Esmer, "Savaş İçinde Türk Diplomasisi (1939-1945)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.345.

62 Türk - İngiliz - Fransız Üçlü İttifakı hakkında ayrıntılı bilgi için: Soysal, a.g.e., ss.599 - 617.

63 Esmer, a.g.m., s.345.

64 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, ss.156-157.

geleni yaptığını ve Almanya'nın da aynı samimiyetle ve aynı istikamette çalışacak olursa bu tutuşmanın önüne geçebileceğini ümit ettiğini" söylemiştir. Von Papen de, Almanya ile dostane ilişkiler kurmanın mümkün olduğunu İnönü'yeiletmiştir⁶⁵.

8 Mart 1941 günü Saraçoğlu - Papen görüşmesinde de, Alman birliklerinin Türk sınırına 100⁶⁶ kilometreden fazla yaklaşmaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Hitler'in mesajına cevap da, Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'ye gönderilerek Hitler'e elden ulaştırması istenilmiştir. Bu cevapta;

Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saldırı olduğu anda Türkiye'nin karşı koymaya azimli olduğu,

Almanya ile savaşmak için bir neden bulunmadığı,

Hitler'in verdiği teminattan büyük bir memnuniyet duyulduğu gibi son derece dikkatli sözler kullanılmıştır⁶⁷.

Von Papen Berlin'e doğru yola çıkmadan önce 16 Nisan 1941 günü Saraçoğlu ile görüşerek, Türkiye için herhangi bir faydalı telkinde bulunup bulunmayacağını sormuştur. Görüşmede, Sovyet Rusya ile ilgili önemli konular konuşulmuştur. Saraçoğlu, Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki üs isteklerini, sadece Türkiye'nin iyiliği için değil, Almanya'nın menfaatleri için de reddettiklerini belirtmekte fayda görmüştür.

Berlin'den dönen Papen, 12 Mayıs günü Saraçoğlu'nu tekrar ziyaret etmiştir. Bu görüşmede, Türk hükümetine Hitler'den yeni bir mektup getiren Papen, dokuz maddelik bir rapor sunmuştur. Raporda;

Özellikle eski teminatların geçerliliğinin aynen devam ettiği ve edeceği,

Almanya'nın hiçbir şekilde Türk topraklarından asker geçirmeyeceği,

Ancak Ticaret Antlaşması'na bağlı olarak harp malzemesi geçirmeyi talep edebileceği,

Edirne civarındaki adaların Türkiye'ye bırakılacağı,

Boğazlardaki Türk haklarının Türkiye'nin isteği doğrultusunda temin edileceği gibi öneriler yer almıştır.

Hitler, mektubunda, Türkiye'nin güvenini kazanmaya yönelik noktalar üzerinde durmuştur⁶⁸.

65 Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1983, ss.21-22.

66 Türk sınırına Almanya'nın 100 kilometreden daha fazla yaklaşmayacağı bilgisi Kamuran Gürün'e aittir. Ayrıca İsmail Soysal ise Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları eserinde 4 Mart 1941 günü Von Papen tarafından İnönü'ye iletilen Hitler'in mektubunda Türkiye sınırına 60 kilometre uzakta duracağı belirtilmiştir. Farklı iki bilginin karşılaştırması için bakınız: Gürün, *a.g.e.*, s.22; Soysal, *a.g.e.*, s.645.

67 Gürün, *a.g.e.*, ss.22-23.

68 *A.g.e.*, ss.23-24-82.

Almanya, Türkiye üzerinden asker ve silah gibi malzemeleri Irak'a gizlice götürmeyi planlıyordu. Türkiye'ye sunulan, Sovyetler Birliği topraklarına ve petrol kaynaklarına baskın için malzeme geçişi planıyla ilgili olarak Şevket Süreyya Aydemir, "*Maskeli Bir İstila Ortaklığı*" tabirini kullanmıştır. Plan Berlin'de hazırlanmış ve Papen'e, Türkiye'ye kabul ettirme görevi verilmiştir.⁶⁹

İnönü'nün gelişen olaylar karşısında Papen'e yaptığı öneri de önemlidir. İnönü, o günlerin gelişmelerini iyi değerlendirerek Papen'e, Almanya ile batılı devletler arasında bir barış girişiminde bulunmasını teklif etmiştir. Bu da olmazsa Almanya'nın bir barış teklifinde bulunmasının doğru olabileceği telkininde bulunmuştur.⁷⁰ Papen gibi tecrübeli bir insan bunu kabul edebilirdi etmesine, ama Hitler gibi bir mücadeleci liderden bunu kabul etmesi beklenemezdi.

12 Mayıs tarihli görüşmeden sonra gelişmeler çok hızlı yaşanmış ve süreç hızla Türk - Alman Saldırmazlık Antlaşması imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu görüşmeden sonra Papen, Türk Hükümeti ile olan irtibatını sıklaştırmıştır⁷¹. Bütün bu gelişmeler Hitler'e, Türk tarafının Almanya yanında savaşa katılmamakta kararlı olduğunu göstermiştir. Nitekim Hitler, Türkiye'ye Almanya yanında savaşa girmesini teklif etmemiştir. Hitler'in amacı saldırmazlık paktıdır. Ribbentrop'un 17 Mayıs 1941 tarihinde Papen'e gönderdiği telgrafta, "*Türkiye'den silah, malzeme ve kamufler edilmiş Alman askerinin geçişine müsaade etmesini, bu saldırmazlık paktının şartı*" olarak sunmuştur. Buna karşılık Türkiye'ye, Batı Trakya ve Ege adalarından bir kısmını teklif etmiştir. Türkiye bu teklife sert bir mesajla cevap vermiş ve Türkiye'nin başkalarının topraklarında gözü olmadığı, İngiltere ile olan ittifakına ihanet etmeyeceğini, Almanya'ya da böyle bir geçiş hakkı vermeyeceğini bildirmiştir. Almanya'nın baskılarına rağmen Türk hükümeti, tarafsız kalmakta direnmiştir⁷².

18 Haziran 1941 günü Türk - Alman Saldırmazlık Antlaşması gece yarısına doğru Dışişleri Bakanlığı'nda imzalanmıştır⁷³. Antlaşma maddeleri yazılmadan önce yapılan temaslarda, her iki taraf da, tasarılarını sürekli yenileri ile değiştirmek zorunda kalmıştır. Çünkü Türk tarafı, Almanya'nın gizli bir protokolle Türkiye üzerinden harp malzemesi geçirme isteğini kesin bir dille reddetmesine rağmen Papen, sözlü de olsa Türk topraklarını kullanmak konusunda teminat almak için ısrara devam etmiştir. Türkiye, gizli protokol dışındaki maddeleri kabul etmiştir. Gizli protokolleri reddetmesinin nedeni ise, Türk - İngiliz ittifakına ters düşmesidir⁷⁴.

69 Aydemir, a.g.e., s.161.

70 Papen, a.g.e., s.300.

71 Gürün, a.g.e., ss.25-26.

72 Türkiye'nin Almanya'ya kısa cevabı: "*Türkiye'nin toprak talebi yoktur! İngiltere ile ittifakına ihanet edemez. Alman asker ve malzemesine geçit de izin veremez. Fakat Almanya Türkiye'ye saldırmamayı taahhüt ettiği takdirde, Almanya'nın herhangi bir devletle yaptığı savaşta tarafsız kalmayı ve saldırmamayı kabul eder.*" Aydemir, a.g.e., ss.161-162.

73 Soysal, a.g.e., s.645.

74 Türkiye harp malzemesinin transit Türkiye üzerinden geçişini kesin bir dille reddetmesini

Türk - Alman Saldırmazlık Antlaşması, Amerika'yı kızdırmıştır. ABD, "Birleşik Amerika Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" gereğince Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımları hemen durdurmuştur. Çünkü Amerika'nın beklentisi, Balkanlarda yeni cephe açılmasıydı. Onun için de Türkiye, sonuç ne olursa olsun İngiltere'nin yanında yer almaya ikna edilmeliydi⁷⁵. Ancak antlaşma hakkında İngiltere daha gerçekçi bir düşünceye sahiptir. İngiltere, Amerika'dan aldığı yardımların bir kısmını Türkiye'ye aktararak, Türkiye'yi yanında tutmaya çabalamıştır. Burada bahsedilmesi gereken asıl konu, Türkiye'nin geçiş izni vermemesiyle Ortadoğu petrolünün Almanya'nın eline geçmesine engel olduğu gerçeğidir. Yani Türkiye'nin bilerek ya da bilmeyerek batılı devletlere yaptığı bu hizmet, aslında ne İngiltere'nin, ne de Amerika'nın Türkiye'ye kızmakta haklarının olmadığını göstermektedir⁷⁶.

Türk - Alman Saldırmazlık Antlaşması, Von Papen sayesinde gerçekleşmiştir. Von Papen uzun süredir verdiği uğraşların meyvesini almayı başarmıştır. Türk - İngiliz ittifakının önüne geçemediyse de, İngiltere, Amerika ve en çok da Sovyet Rusya'nın hoşuna gitmeyecek bir Türk - Alman Pakti'ni imzalatabilmiştir⁷⁷. Türk - Alman Saldırmazlık Antlaşması'nın imzalanmasından 4 gün sonra Almanya, dost olduğu Sovyetlere saldırmıştır. Bu saldırı, Avrupa için daha kanlı bir savaşın başlaması demektir⁷⁸.

Ancak Almanların Sovyetleri ezmesi, Türkiye için bir fırsat olabileceği kanısı, Türk hükümeti tarafında hâkimdir. Türkiye Sovyetlerden duyduğu endişeden bir türlü kurtulamamıştır. Çünkü Sovyetlerin Türkiye'ye gösterdiği düşmanca davranışlar, 1939 - 1941 yılları arasında devam etmiştir. Nitekim Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, 27 Mayıs 1942 günü Papen ile yaptığı görüşmede, Saraçoğlu, bir Türk olarak Sovyetlerin yıkılmasını büyük bir şiddetle istediğini ve böyle bir fırsatın bin yılda bir kez gerçekleşebileceğini, ama bir başbakan olarak Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda kesin tarafsızlık ilkesinin uygulanmasının zorunlu olduğuna inandığını belirtmiştir.⁷⁹ Yani Türkiye, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni ezmesinden mutluluk duymaktadır. Fakat Türkiye'nin asıl çıkarlarının da, tarafsızlık politikası yönünde olduğuna inanmaktadır.

Ribbentrop, Türkiye'nin in İngiliz tarafından daha uygun koşullar elde edeceğini düşünmesi diye yorumlamaktadır. Belge için: *Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945)*, Vol.XII, United States Government Printing Office, Washington, 1962, No: 565, s.911; Gürün, *a.g.e.*, ss.25-31.

75 Aydemir, *a.g.e.*, s.164.

76 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 410.

77 Soysal, *a.g.e.*, s.645.

78 22 Haziran 1941 tarihinde Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırmıştır. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.375.

79 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.411.

Papen ve Turancılık

Alman hükümeti, önceki yıllarda olduğu kadar İkinci Dünya Savaşı sırasında da Turancılık akımına destek vererek, Sovyet Rusya'ya karşı Türkiye'yi yanına çekmeye çalışmıştır. Bu yönde Türk basınından bazı gazeteleri yönlendiren Almanlar, büyük bir Turancı propaganda ile kamuoyunu ve Türk hükümetini etkilemeye çalışmıştır. Örnek olarak Tasvir-i Efkâr gazetesinde, bu tür yazılar yer almıştır⁸⁰.

Turancuların Türkiye'de örgütlenerek hareketlerini güçlendirmeye başlamalarında, Almanya desteği önemli bir etkidir. Bu konuda Almanya'nın önemli miktarda para harcadığı iddia edilmektedir. Banu El'in Sovyet Arşivleri'ne dayanarak verdiği bilgilere göre Ribbentrop, 5 Aralık 1942'de Papen'e bir telgraf göndermiş ve Türkiye'deki Alman dostlarının desteklenmesi yönünde 5 milyon altın Reichsmark gönderilmesi emri verdiğini bildirmiştir. Ancak bu paraların nerelere veya kimlere harcandığı konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Yine de Turancuların bir bölümünün, Almanya'dan destek görmüş olduğu ihtimali güçlüdür⁸¹.

Türkiye'de savaş yıllarında Turancılık konusu ilk kez basında ve kamuoyunda 1943 yılı içerisinde gündeme gelmiş ve geniş ölçüde ilgi gören bir konu olmuştur. Turancılığın tekrar gündeme gelmesini sağlayan gelişme ise, Faris Erkman imzası taşıyan "En Büyük Tehlike Milli Türk Davasına Ayrı Bir Cereyanın İçyüzü" adlı bir broşürün yayınlanması olmuştur⁸². Broşürde, Türk kamuoyunda yer alan aşırı sağcı akımların ortaya çıkardığı tehlikelere dikkat çekilerek, Atatürk milliyetçiliği ile Turancılığın savunduğu yayımlacılık görüşünün bağdaştırılamayacağı vurgulanmıştır⁸³.

Turancular, Türkiye'nin Almanya yanında savaşa katılmasını sağlayarak, toprak kazanma gibi bir dış politika amacı taşıyorlardı. Almanya'nın dünyada yükselişine paralel olarak Türkiye'de Turancılığı savunan basın ve yayın organları serbest bir şekilde propaganda yapmaya başlamışlardır.⁸⁴ Bu dönemde Turancılık akımını savunan Ergenekon, Bozkurt, Gökbörü, Tanrıdağı, Çınaraltı ve Orhun gibi dergiler basılmıştır. Konuyla ilgili yazılar yazan isimler ise Rıza Nur, Hüseyin Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan'dır⁸⁵. Dünyada Almanya'nın yayılmaya devam ettiği ve güçlü olduğu bir dönemde, Türkiye'de de Turancılık akımının güç bulması tesadüf değildir. Türkiye'deki

80 Ali Rıza Özduman, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Basınında Türk - Alman İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s.58.

81 El, *a.g.t.*, s.190.

82 Koçak, *a.g.e.*, sS.211-212.

83 Mithat Kadri Vural, "En Büyük Tehlike" Broşürü Ve Buna Bağlı Olarak Turancı Akımların Kamuoyunda Tartışılması", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VIII, S.18-19, İzmir, 2009, s.s.40-42.

84 Koçak, *a.g.e.*, ss.212-213.

85 Özduman, *a.g.t.*, s.60.

iktidarlar, konjonktürel olarak hareket ettikleri için ülke dışındaki gelişmelere göre, içerideki akımlara müdahale etmişler veya serbest bırakmışlardır.

1944 yılına girilirken yaşanan iç gelişmeler, Türkiye'nin Almanya ile yürütülen politikasını daha dengeli hale getirmiştir⁸⁶. Ancak Turancılık akımının savunucusu olan aydınlar tutuklanmış ve Alman taraftarı olduğu bilinen Fevzi Çakmak'ın yaş haddinden dolayı emekliye sevk edilmesi⁸⁷ gibi gelişmeler savaşın son dönemine ve sonrasına etki ederek Türkiye'nin Batı bloğuna yaklaşmasını kolaylaştırmıştır. Fevzi Çakmak daha önceki yıllarda da, Türk - Alman ilişkilerinin Turancılık üzerine kurulabileceğini söylerken, bir yandan da Papen ile ilişki içerisinde olmuştur. Çakmak, Papen'e Almanya'nın Sovyetler karşısında başarılı olması durumunda, Türkiye'nin aktif destek verebileceğini bildirmiştir. Papen, ayrıca Turancıların başında gelen isimlerden olan Nuri Killigil ile de yakın temas içerisinde olmuştur⁸⁸.

Türkiye'deki Turancı hareketlerin Almanya tarafından desteklenmesinde Von Papen, çok büyük gayret göstermiştir. Hem siyasetçilerle hem de sivil ve askeri kadrolarla ilişkilerini geliştiren Papen, Turancılarla da diyalogunu sürdürmüştür. Savaş içerisinde Turancılığı Almanya çıkarına uygun gören Papen'in Turancılık hakkındaki görüşü ise, Türk ve Müslümanlara özel görevler verilerek Alman çıkarlarına uygun olarak kullanılmasıdır. Bunu şöyle ifade etmiştir:

*"Türk kökenli ve Müslüman olan tutsakların ayrı kamplara konulması, bu kişilerin aydınlatılması ve ders verilmesi gibi fikirleri olan Papen, ayrıca bunların Türkiye üzerinden eski memleketlerine geri gönderilmesi veya özel görev verilerek uçakla indirilmesini istemiştir"*⁸⁹.

Von Papen'e Suikast Girişimi

Papen Türkiye'deki faaliyetlerinden dolayı Sovyetlerin dikkatini çekmiş ve bu yüzden sürekli olarak Sovyetler tarafından izlenmiştir. Papa XII. Pius'un inisiyatifiyle Vatikan temsilcisinin, Alman elçisi Von Papen ile gizli görüşmeler başlamış olması, Sovyetleri iyice endişelendirmiştir. Görüşmelerin amacının Sovyetleri dışarıda bırakarak, İngiltere ve ABD ile Almanya arasında barış anlaşması imzalanmasını sağlamak olduğu öğrenilince, bu istihbarat Sovyetleri rahatsız etmiştir⁹⁰. Bu nedenle Sovyetler, Von Papen'in öldürülmesine karar vermiştir.

Von Papen'in öldürülmesi görevini alanlar, bu işi bombayla gerçekleştirmeye karar vermişlerdir. Suikastı yapacak olan kişi de, bir Yugoslav göçmeni ve komünist olan Ömer Tokat olmuştur⁹¹. Suikast girişimi, 24 Şubat

86 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.236.

87 Erik-Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.298.

88 El, *a.g.t.*, s.190.

89 El, *a.g.t.*, s.186.

90 El - Perinçek, *a.g.m.*, s.39.

91 *A.g.m.*, s.41.

1942 tarihinde gerçekleşmiştir⁹². Her sabah çoğunlukla aynı saatlerde eşi ile birlikte dairesinden çıkarak elçiliğe giden Franz Von Papen ve eşi, patlayan bombadan yara almadan kurtulmuştur. Papen'in hemen arkasında yürüyen bir kadın ve iki genç kız patlamanın etkisiyle yaralanmışlardır⁹³. Papen ve eşinin yaralanmamasının sebebi ise, bombanın onlardan yaklaşık olarak on yedi metre ötede patlamasıdır⁹⁴.

Olay hemen Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne bildirilmiş ve Şükrü Saraçoğlu da haberdar edilmiştir. İçişleri Bakanı Faik Öztrak ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Alman Büyükelçiliği'ne gelmiştir. Ardından Saraçoğlu ve Menemencioğlu, Papen'i ziyaret etmiştir. Aynı gün Papen, olayın ayrıntılı bir şekilde incelenmesi için yetkililere başvurmuştur⁹⁵. Papen'in o gün çok kızgın olduğu görülmüş ve polis incelemesinin de acilen yapılmasını Saraçoğlu'ndan talep etmiştir.

Olay yeri incelendiğinde, bombacının bombayı atarken elinde patlaması sonucunda vücudunun parçalanması ile öldüğü anlaşılmış ve hızla soruşturmaya geçilmiştir⁹⁶. Olaydan yaklaşık iki hafta sonra da, resmi tebliğle soruşturma hakkında gazetelere bilgi verilmiştir. Tebliğde verilen bilgilere göre, olayı gerçekleştiren Ömer Tokat'tır. Ona yardımcı olduğu sanılan yakın arkadaşları da, yakalanmıştır. Ömer Tokat, olay yerinde öldüğü için arkadaşlarından bilgiler alınmıştır. Ömer Tokat'ın arkadaşlarının verdikleri bilgilere göre Ömer Tokat, Ankara ve İstanbul'da bazı yabancılar tarafından, yabancı bir devlete mensup iki kişiye karşı suikast yapmak üzere eğitilmiştir. Tebliğe göre, bu yabancıların kimlikleri belirlenmiş ve iki yabancı hakkında da tahkikat başlatılmıştır⁹⁷.

Tebliğin yayınlanmasından kısa bir süre sonra da iki kişi yakalanmıştır. Yakalananların isimleri George Pavlov ve Leonid Kornilov olan iki Rus'tur⁹⁸. İki kişinin yakalanmasından sonra da hazırlık tahkikatı bitirilerek, 16 Mart 1942 günü suçlular hakkında kamu davası açılmıştır⁹⁹. Sanıkların yargılanmasına, Ankara'da 1 Nisan 1942 günü başlanmıştır. Mahkemeye çıkarılan Pavlov ve Kornilov'un yanında iki isim daha vardır. Bu isimler ise Abdurrahman Sayman ve Süleyman Sağol'dur¹⁰⁰.

92 Yabancı basın suikastın gerçekleştiği günün ardından olaya hemen ilgi göstermiştir. Gazeteler Papen'e yapılan suikastın başarısız olmasıyla ilgili "ölümden kurtuldu" diye bahsetmiştir. Yabancı basından daha ayrıntılı bilgi edinmek için: *The Manchester Guardian*, s.5; *New York Times*, s.5; *The Sun*, s.9; *The Washington Post*, 25 Şubat 1942, s.1.

93 *Tan, Vatan*, 25 Şubat 1942, s.1.

94 Kurt Singer, *Alman Sefiri Von Papen'e Atılan Bomba*, Güven Yayınevi, İstanbul, 1955, s. 13.

95 El, a.g.t., s.203.

96 Koçak, a.g.e., s.617.

97 *Tan, Vatan*, 6 Mart 1942, s.2.

98 Singer, a.g.e., s.13.

99 *Vatan*, 17 Mart 1942, s.1.

100 Kimliklerin tesbiti ilk mahkemede gerçekleştirilmiştir. Abdurrahman İştîp doğumlu ve Süleyman ise Üsküp doğumludur. Abdurrahman Tıp Fakültesi Dördüncü sınıf öğrencisi iken, Süleyman ise berber dükkânında kalfa olarak çalışmaktadır. İkisinin de eski bir mahkûmiyeti yoktur. *Vatan*, 2 Nisan 1942.

Mahkemenin başlamasından 2 gün sonra yani 3 Nisan 1942 günü Ahmet Emin Yalman tarafından kaleme alınan Vatan gazetesindeki köşe yazısında, mahkemeye çıkarılanlar ve suikast sırasında ölen Ömer Tokat hakkında ilginç bir noktaya değinilmiştir. Abdurrahman'ın İstanbul'a geldikten sonra yalnızlık çektiğini, kendisini Türk kültürüne ait hissedemediğini, üniversite hayatına adapte olamadığını ve menfaat için bu işlere bulaştığını belirtmektedir. Ömer'in liseyi yarıda bıraktığını, bu nedenle üniversiteye gitmek için parayla bir diploma satın aldığını, baş üstünde tutulan maaşlı bir iş için gerekli olan diplomanın bazen sahte bir kâğıt parçasından ibaret olduğunu yazmaktadır. Yine Ahmet Emin, Ömer'in acıklı sonu için de, cehalet yüzünden böyle bir hareket içinde yer aldığı yorumunu yapmıştır¹⁰¹.

Rus ajanlar, Sovyetleri suikastın dışında tutmak için itiraflarda bulunmaktan çekinmişlerdir. Pavlov, her şeyi inkâr etmiştir¹⁰². Ancak Ahmet Emin Yalman'ın belirttiğine göre mahkemede, Süleyman ile Abdurrahman'ın bilgi sızdırmalarının önüne geçmek için, Rus ajanları tarafından öldürülmek istenmiştir. Yani mahkemede çatışan iki farklı ifade vardır¹⁰³.

Mahkeme kararını 17 Haziran 1942 günü vermiştir. Mahkeme tarafından Rus ajanlar, Von Papen'i öldürmek üzere suikast hazırladıkları gerekçesiyle vicdani kanaat getirilerek, cezalandırılmıştır. Pavlov ve Kornilov'a 20'şer yıl, Abdurrahman ve Süleyman'a 10'ar yıl ağır hapis cezası verilmiştir¹⁰⁴. Ancak Almanya ile 2 Ağustos 1944'te Türkiye'nin resmi ilişkilerini kesmesi sonrasında, suikast davasında yeni bir gelişme olmuştur. Bu gelişme, İsmet İnönü tarafından 8 Ağustos 1944 günü Pavlov ve Kornilov'un affedilerek serbest bırakılmasıdır. Ardından da iki ajan Moskova'ya dönmüştür¹⁰⁵.

Tam bir konjonktürel bir değişim görülmektedir. Almanya'nın güçlü olduğu dönemde Von Papen'e suikast girişiminde bulunanlar, hemen yakalanmış ve cezaları verilerek hapse atılmışlardır. Sovyetlerin güçlenmesi ve etkisini artırması üzerine Sovyet vatandaşı olan suçlular affedilmişlerdir. İsmet İnönü'nün, Almanya ile ilişkilerin kesilmesinden sonra, Von Papen'e suikast davası ile ilgili ceza alan iki Rus ajanını affetmesi, Müttefiklere yakınlaşmak için yapılmış bir hareket olarak değerlendirilebilir.

Von Papen'in Türkiye'den Ayrılışı

Papen'in Türkiye'den ayrılmasından yaklaşık iki ay önce yaşanan gelişmeler ilginçtir. Bazı Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi için Papen'in verdiği teminat, Menemencioglu'nu ikna etmeye yetmişti. Almanya'ya

101 *Vatan*, 3 Nisan 1942, ss.1-3.

102 *El, a.g.t.*, s.205.

103 *Vatan*, 3 Nisan 1942, s.1.

104 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1942, ss.1-2.

105 *El - Perinçek, a.g.m.*, s.46.

ait bu savaş gemilerinin Boğazdan geçmesi için Alman Deniz Ateşesi Amiral Von Der Marvitz tarafından ilk teminat verildiyse de, gemilerin geçmesi İngiltere ile Türkiye arasında gerginlik yaratmıştır. Bunun üzerine Menemencioğlu, geçişi durdurmuştur. Papen, bunların savaş gemisi olmadığı konusunda şahsi olarak ikinci teminatı verince gemiler geçmeye devam etmiştir. Daha sonradan gemilerin savaş gemisi olmadığı, Türk memurlarının incelemesi sırasında anlaşılmıştır. İngiltere ile ilişkiler, olay üzerine iyice bozulmuş ve Menemencioğlu Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir¹⁰⁶.

2 Ağustos 1944'te Türkiye, Almanya ile olan diplomatik ilişkilerini kesmiştir¹⁰⁷. Diplomatik ilişkilerin kesildiğini öğrenen Papen, Türkiye'den ayrılma kararı almıştır. Her ne şartla olursa olsun ülkesine dönmeyi düşünen Papen, hazırlıklarını yaptıktan sonra İnönü ile vedalaşmıştır. İnönü, Papen'e tarihsel gelişmelerin özel ilişkileri etkilemeyeceğini söyledikten sonra, olası bir durumda barış görüşmelerine arabuluculuk edebileceğini iletmiştir. Papen, 5 Ağustos 1944 günü Ankara'dan ayrılmıştır¹⁰⁸. 8 Ağustos 1944 günü de Berlin'e varmıştır¹⁰⁹. İstanbul'da kalabalık gruplar tarafından yolcu edilen Papen, Almanya sınırına ulaştığında treni durdurulmuş ve tutuklanma korkusu yaşamıştır. Trenin durdurulma ve tutuklanma korkusunun sebebi, Hitler'e karşı planlanan başarısız bir suikasta adının karıştırılmasıdır. Bu nedenle Papen, kara listeye alınmışsa da, suikastla ilgisinin olmadığı anlaşılmış ve yoluna devam etmiştir. Daha sonra Papen, Berlin'de Dışişleri Protokolü tarafından karşılanmış ve korkuları da boşa çıkmıştır¹¹⁰.

Von Papen, bundan sonraki hayatını Almanya'da kendi köşesine çekilmiş olarak geçirmiş ve emeklilik günlerini geçirdiği Almanya'nın Obersachbach kentinde 2 Mayıs 1969 günü hayatını kaybetmiştir¹¹¹. Ayrıca ölümünün yansıdığı gazete haberlerinde Papen'in fotoğraflarında, hem eski başbakan olarak adlandırılmış ve hem de Hitler'in iktidara gelmesini sağlayan kişi olduğu bilgilerine yer verilmiştir.

Sonuç

Von Papen'in Türkiye'de bulunduğu yıllar hem Türkiye tarihi açısından hem de dünya tarihi açısından önemli yıllardır. Dünyanın yaşamış olduğu en büyük yıkım yıllarıdır. Silahın ve diplomasinin birlikte kullanıldığı yıllardır. Almanya ve Türkiye arasındaki ilişkiler de, buna göre şekillenmiştir.

106 Esmer - Sander, *a.g.m.*, s.190.

107 Türkiye Müttefiklerin önerisi üzerine önce Almanya ile siyasal ve ekonomik ilişkilerini kesmiş ve San Fransisco'da Birleşmiş Milletler Konferansı'na katılabilmek amacıyla 23 Şubat 1945 günü Almanya'ya kâğıt üzerinde savaş ilan etmiştir. Sosyal, *a.g.e.*, s.646.

108 *The Sun*, 8 Ağustos 1944.

109 *New York Times*, 9 Ağustos 1944.

110 El, *a.g.t.*, ss.208-209.

111 *New York Times*, 3 Mayıs 1969.

Von Papen, Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kesintisiz devam etmesi için büyük çaba harcamıştır. Almanya'dan aldığı direktifleri yerine getirmek için uğraşmış ve yeri geldikçe de Alman dış politikacılarıyla sorun yaşamıştır. Yaşadığı soruna en iyi örnek olabilecek konu ise, İtalya'nın Akdeniz'i tehdit eden genişlemeci siyasetinden tedirgin olan Türkiye'yi rahatlatmak için ortaya attığı öneridir. İtalya'nın Türkiye'yi rahatlatmak için Türkiye üzerinde hiçbir talebi olmadığını açıklamasını isteyen Papen, Almanya Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'tan bu konuda destek alamamıştır.

Von Papen'e verilen görev, Türkiye'nin Müttefikler tarafına yaklaşmasını önlemektir. Bunda bazı durumlarda başarılı da olmuştur. Von Papen Türkiye'ye gelir gelmez ilk iş olarak, o günlerde devam eden Türkiye ile İngiltere yakınlaşmasını ve yazılı bir anlaşma yapılmasını önlemek için çaba harcamakla göreve başlamıştır. Yakınlaşmayı engelleyemese de, çok çaba harcamış ve Türk Hükümetini Almanya'nın yanında olmasa bile tarafsız tutmayı başarmıştır.

Von Papen'in Türkiye'ye geldiği dönemde, yine Türkiye'nin sıkıntıları vardır. Bunlardan biri de İtalya'nın Balkanları ve Akdeniz'i ve Türkiye'yi tehdit eden işgalleridir. Türkiye bu konuda her zaman dik durmayı başarmış ve kesinlikle İtalya'nın fiili bir hareketine aynı sertlikle cevap verileceğini belirtmiştir. Buna rağmen İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ve işgali üzerine Türkiye, hareketsiz kalmıştır. İtalya'nın saldırısı, Türkiye'nin Balkan Antantı'ndan dolayı, Yunanistan'a verdiği garantiyi yerine getirmesini gerektiriyordu. Yani Türkiye, Yunanistan'ın yanında savaşa girmeliydi. Ancak Türkiye, savaşa girmedi. Balkan Antantı'ndan dolayı üzerine düşen görevi yerine getirmemiştir.

Balkanlarda Arnavutluk ve Yunanistan, İtalya tarafından işgal edilirken Von Papen, Almanya ve İtalya arasındaki dostluktan faydalanarak İtalya'nın Türkiye'ye garanti vermesini sağlamakla meşgul olmuştur. Ancak ne Almanya, ne de İtalya, bunun faydalı olacağına inanmıştır. Von Papen, Almanya ve İtalya'nın bu tutumuna karşılık, kendi önerisini her zaman yinelemiştir.

Diğer taraftan Von Papen, Almanya ile Türkiye arasındaki diplomatik görüşmeleri de, aksatmadan devam ettirmiştir. Özellikle Almanya ile Türkiye arasındaki Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasında, görevini yerine getirmiştir. Ancak Almanya'nın Saldırmazlık Paktı görüşmelerindeki istekleri, Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye topraklarını harp malzemesi geçirmek için kullanmak isteyen Almanya, bu konuda Türkiye'den ret cevabı almıştır. Von Papen bu isteği Türkiye nezdinde yerine getirmek istediye de başarılı olamamıştır.

Von Papen, Almanya ile Sovyetlerin arasının açılmasından sonra, Sovyetler tarafından her zaman dikkatle izlenen bir diplomat olmuştur. Çünkü Von Papen'in Türkiye'de yapmaya çalıştıkları, Sovyet Rusya'yı hep rahatsız etmiştir. Von Papen'in Papa'nın himayesi altında, Sovyetlerin dışlanarak,

Almanya, İngiltere ve Fransa'nın uzlaştırılması girişimleri, Sovyetleri harekete geçirmiştir. Bu yüzden Von Papen'e karşı bir suikast girişiminde bulunmuştur. Suikast sonrası tutuklanan dört kişiden ikisi Sovyet vatandaşıdır. İki ajan da, hiçbir zaman suikast ile ilgili olarak Sovyetlerin ismini vermemiştir. Ancak Türkiye tarafından bilinen ve bulgularla da desteklenen odur ki, bu suikastın arkasında Sovyetler vardır. Almanya'nın yenilmesi ve değişen şartlar üzerine, 20 yıl hapse mahkûm edilen iki Sovyet vatandaşı affedilmiştir.

Von Papen, Almanya ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra ülkesine dönmüştür. Almanya'da Von Papen'in treni durdurulmuş ve Hitler'e karşı o günlerde düzenlenen suikast girişimine adının karıştırılmış olduğunu öğrenince telaşlanmıştır. Diğer taraftan da Müttefiklerin kendisini sevmediğinin ve onlardan da kendisine bir kötülük gelebileceğinin farkındadır. Beklediği başına gelmiş ve Almanya'ya döndükten sonra Müttefikler tarafından tutuklanmıştır.

Von Papen Türkiye'de kaldığı yıllarda Türk diplomatları ve ileri gelenleri ile her zaman yakın ilişkiler kurmaya çaba göstermiştir. Elbette ki bu çabalarının karşılığı olmuştur. Örnek olarak Türkiye'nin tarafsızlığını korumasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye ile Almanya arasındaki doğrudan diplomatik ilişki kurulmasında da, önemli rol oynamıştır. Çünkü savaşa rağmen Almanya'ya sürekli gidip gelmiş, Türk siyasetçilerinin görüşlerini ve eğilimlerini, Alman hükümetine doğrudan ulaştırarak sağlıklı ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır.

Von Papen'in Türkiye Büyükelçiliği yıllarında, ne kadar başarılı olduğu ya da olmadığı konusu tartışılabilir. Ancak şu da bir gerçektir ki, Papen için Türkiye, önemli bir görev alanı olmuştur. Türk siyasetçiler de, Papen'le özel bağlarını koparmamışlardır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945), Vol.VI, United States Government Printing Office, Washington, 1956, Vol: VI, No: 286.

Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945), Vol.VI, United States Government Printing Office, Washington, 1956, Vol: VI, No: 288.

Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945), Vol.VI, United States Government Printing Office, Washington, 1956, Vol: VI, No: 303.

Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945), Vol.VI, United States Government Printing Office, Washington, 1956, Vol: VI, No: 315.

Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945), Vol.VI, United States Government Printing Office, Washington, 1956, Vol: VI, No: 333

Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945), United States Government Printing Office, Washington, 1954, Vol: VII, No: 217.

Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945), United States Government Printing Office, Washington, 1954, Vol: VII, No: 247.

Documents Of German Foreign Policy (1918-1939), Series D (1937-1945), Vol.XII, United States Government Printing Office, Washington, 1962, No: 565

II. Gazeteler

Cumhuriyet

New York Times

Tan

The Manchester Guardian

The Sun

The Washington Post,

Vatan

III. Kitap, Makale ve Tezler

- ARMAOĞLU, Fahir; SOYSAL, İsmail, "Türkiye'nin Hitler Almanya'sı ile İlişkileri (1933 - 1941)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, Cilt I, Ankara, 1991.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1938-1950)*, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.
- DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, 2012.
- DOĞANER, Yasemin, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Nazi Propagandası (Emniyet Raporlarına Göre)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, Ankara, 2012.
- EL, Banu; PERİNÇEK, Mehmet, "Von Papen Suikastını Kim Düzenledi?", *Toplumsal Tarih*, Sayı 196.
- EL, Banu, *Franz Von Papen'in Ankara'daki Büyükelçilik Yılları*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2006.
- ESMER, Ahmet Şükrü; SANDER, Oral, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Cilt I, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.
- ESMER, Ahmet Şükrü, "Savaş İçinde Türk Diplomasisi (1939-1945)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- GÜRÜN, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1983.
- KOCAÇİMEN, Ferda, *İkinci Dünya Harbi'nin Meşhurları*, Akba Kitapevi, İstanbul, 1945.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOÇAK, Cemil, *Türk - Alman İlişkileri*, TTK yayınları, Ankara, 1991.
- ÖZDUMAN, Ali Rıza, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Basınında Türk - Alman İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- SHIRER, William L., *Nazi İmparatorluğu I: Doğuşu, Yükselişi, Çöküşü*, İnkılâp Yayınları, Ankara 2002.

SİNGER, Kurt, *Alman Sefiri Von Papen'e Atılan Bomba*, Güven Yayınevi, İstanbul, 1955.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920 - 1945)*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 200.

Von Papen, *Memoirs*, Andre Deutsch, London, 1952.

VURAL, Mithat Kadri, ““En Büyük Tehlike” Broşürü Ve Buna Bağlı Olarak Turancı Akımların Kamuoyunda Tartışılması”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VIII, S.18 - 19, İzmir, 2009,